

ЛЮБЧУК ОЛЬГА КОНСТЯНТИНІВНА

Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет», Маріуполь, Україна

МОРОЗ ОКСАНА ІВАНІВНА

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

ЛУНЬОВ ВІТАЛІЙ ЄВГЕНІЙОВИЧ

Інститут психології імені Г.С.Костюка Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна

**ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ:
МОНІТОРИНГ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ**

Стаття присвячена проблемі значущості громадянських цінностей для сучасної студентської молоді. В дослідженні надано опис методики «Громадянські цінності» О.Любчук, В.Є. Луньова, розробленої на основі принципу побудови методики Д. Рокича «Ціннісні орієнтації» та підходу щодо визначення термінальних громадянських цінностей І.Холодової, Л.Легкої. Представлено визначені групи громадянських термінальних та інструментальних цінностей. Проведено порівняльний аналіз значущості громадянських цінностей для студентів філій різних навчальних вищих закладів Нікопольського району, студентів Донецького державного університету управління. Показано результати дослідження особливостей сформованості громадянських термінальних та інструментальних цінностей у студентської молоді ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». З'ясовано значущі громадянські термінальні та інструментальні цінності, що входять до ціннісного ядра особистості студентів та студенток. Виокремлено незначущі громадянські цінності та визначені цінності, які мають середні ранги. Визначено гендерні відмінності значущості громадянських термінальних та інструментальних цінностей для студентської молоді міста Маріуполя.

Ключові слова: *моніторинг, громадянські термінальні цінності, громадянські інструментальні цінності, методика «Громадянські цінності», значущість цінностей, гендерні особливості, студенти вищої школи.*

Актуальність проблеми. Постановка проблеми.

Проблема ціннісних орієнтацій молоді, особливо студентської молоді, є значущою для розвитку молоді держави України. Вона зв'язана з проблемами визначення та розвитку духовного потенціалу суспільства, ролі духовного потенціалу молоді для цілісного оновлення та утвердження гуманістичних принципів у суспільстві. Через несформованість громадянської позиції у більшій частині суспільства України (не тільки у простого населення, але й у значної частини інтелігенції) відбуваються процеси, які руйнують соціально-економічні основи життєдіяльності суспільства і призводять до його розпаду.

Для виправлення ситуації необхідно сприяти формуванню громадянських цінностей та громадянської позиції у молоді. Детермінантами становлення громадянської позиції у студентської

молоді є розвиток громадянської свідомості; проявлення активності і самостійності; сформованість громадянських цінностей. Тому дослідження особливостей сформованості громадянських цінностей у сучасної студентської молоді, зокрема юнаків та дівчат, є затребуваним та актуальним.

Аналіз останніх досліджень. В основі моральних переконань лежать вищі духовні цінності, що не тільки надають сенсу людському існуванню, а й спрямовують до високих загальнолюдських ідеалів, що виходять за рамки сьогодення. Даній проблемі присвячені сучасні дослідження П.Кононенко [3], О.Любчук [4], І.Холодової [8]. Слід зазначити, що питання засвоєння духовних, громадянських цінностей та формування моральних ставлень особистості до дійсності в умовах вищої школи до останнього часу розроблялися недостатньо, особливо гендерні особливості становлення громадянських цінностей у студентів.

Метою дослідження є визначення гендерних особливостей значущості громадянських цінностей студентів вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Сучасне уявлення про громадянську спрямованість дається О.Петренко. Вона є показником рівня розвитку її свідомості та самосвідомості, найсуттєвішою, провідною психологічною характеристикою особистості. Вирішення проблеми формування громадянської спрямованості особистості студента, згідно Петренко, має базуватися на розумінні і глибокому усвідомленні того, що кожна людина є невід'ємною частиною своєї нації, свого народу [6, с.250]. Аналіз якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України виявив нестаточну сформованість самостійності, ініціативи, винахідливості, вміння творчо підходити до складання проблемних ситуацій та громадянської активності у студентів [7, с.229]. Велика частина випускників вищої школи має низький рівень духовності, інтелігентності та сформованості громадянської позиції.

В багатьох дослідженнях встановлено, що юнацький вік є сензитивним для інтенсивного становлення особистості та її основних структурних компонентів, в тому числі системи ціннісних орієнтацій. Тривалість молодості або пізньої юності в деяких періодизаціях становить від 18 років до 23-25 років, але однозначного підходу не має, тому в деякі дослідники зазначають тривалість молодості до 28 років; до 30 років; рання дорослість від 20 до 40 років. Молодість – це початок дорослого життя; це не стільки вікове поняття, скільки соціальне та історичне; це період утворення сім'ї та улаштування сімейного життя, час оволодіння професією, визначення відношення до суспільного життя та своєї ролі у сім'ї.

Значна кількість дослідників (М.Алексєєва, Б.Ананьєв, М.Боришевський, С.Максименко та ін.) підкреслюють важливість вузівського етапу становлення особистості, сенситивність даного

періоду для духовного становлення особистості, її ціннісних орієнтацій [1]. Ціннісні орієнтації в молодості утворюють складну, багаторівневу ієрархічну структуру, в якій є «ядро» із декількох базових цінностей, які мають певну стійкість. Базові цінності, які складають основу ціннісної свідомості людей, визначають їх вчинки в різних галузях життєдіяльності. Вони є стабільними, але можуть змінюватися суттєво в кризисні періоди життя суб'єкту та соціального середовища.

Встановлені взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями та спрямованістю особистості, особистісними якостями та характерологічними особливостями особистості студентів. Базові цінності, які складають основу ціннісної свідомості людей, визначають їх вчинки в різних галузях життєдіяльності, формуються до 18 років в період первісної соціалізації суб'єкту. Вони є стабільними, але можуть змінюватися суттєво в кризисні періоди життя суб'єкту та соціального середовища. Зміни відбуваються не тільки в складових структури, але й цінностях, в ієрархії цінностей в індивідуальній, груповій та суспільній свідомості. Цінності є основним засобом свідомості і самосвідомості для підтримки почуття самоповаги та власної гідності людей.

Ціннісні орієнтації – основа характеристики особистості. Вони спрямовують формування характеру та самосвідомості. Для всіх вікових періодів характерні зміни рангової структури показників та внутрішньої структури взаємозв'язків для ціннісних орієнтацій. Пріоритетними для ціннісних орієнтацій молоді були виявлені особистісні цінності, цінності відносин «любові, дружби, друзів» та етичні цінності. Для юнацького віку проблема формування ціннісної ієрархії постає найбільш загострено, тому що саме в цьому віці визначаються та постають до розв'язання питання морального та смислового самовизначення. Це можливо, якщо у молодій людині сформовані власні моральні переконання. Ціннісні орієнтації студентів утворюють складну, багаторівневу ієрархічну структуру, в якій «ядро» із декількох базових цінностей, які мають певну стійкість. Для системи ціннісних орієнтацій характерна динамічність та мінливість. Найбільшим змінам підлягають цінності середнього статусу – «структурного резерву».

Дослідження Н. Антонової виявило, що у ціннісному ядрі можуть відбуватися зміни за рахунок більшого рівня сформованості цінностей, які раніше займали серединне положення [2].

Складність дослідження даної проблеми обумовлена відсутністю чітко окреслених моральних взірців та ідеалів, а також розмитістю ціннісних орієнтацій у свідомості багатьох людей, передусім молоді [5].

Проводився порівняльний аналіз значущості визначених громадянських цінностей за даними проведеного дослідження серед молоді Нікопольського регіону (студентів 2-го курсу Нікопольської філії МАУП та філії Дніпропетровської національної металургійної академії (ДНМА); 371 респондент) Вивчення громадянських цінностей

проводилося за методикою «Диференціації основних громадянських цінностей студентської молоді». Дослідження, проведене у Нікопольському регіоні, показало що значущими громадянськими цінностями, які займають перші п'ять рангів, для студентів Нікопольської філії МАУП та філії Дніпропетровської національної металургійної академії являються «Здоров'я рідних і близьких» (87% респондентів), «Власне здоров'я» (63% респондентів), «Можливість мати хорошу професію» (54% респондентів). Незначущими несформованими громадянськими цінностями є «Патріотизм» (6% респондентів), «Національна культура» (10% респондентів), «Участь у суспільній діяльності» (2% респондентів), «Творчість» (2% респондентів), «Загальна позитивна ситуація в країні» (11% респондентів), «Активне діяльнісне життя» (12% респондентів) [8].

Аналіз якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах України виявив нестаточну сформованість самостійності, ініціативи, винахідливості, вміння творчо підходити до складання проблемних ситуацій та громадянської активності у студентів. Велика частина випускників вищої школи має низький рівень духовності, інтелігентності та сформованості громадянської позиції.

Дослідження сформованості громадянських цінностей здійснювалося серед студентів другого курсу ДонДУУ. Вибірка складала 45 респондентів. Визначення значущих громадянських цінностей серед студентів ДонДУУ (за 7 першими рангами) показав, що крім цінностей «Власне здоров'я» (91% респондентів), «Здоров'я рідних і близьких» (84% респондентів), «Матеріальне благополуччя» (73% респондентів), значущими ще є «Можливість здобути вищу освіту» (62% респондентів) та «Можливість мати хорошу професію» (58% респондентів). Незначущими громадянськими цінностями є «Участь у суспільній діяльності» (4% респондентів), «Національна культура» (7% респондентів), «Жити в Україні» (7% респондентів) та «Патріотизм» (13% респондентів). Аналіз серединних рангів показав, що до значущих цінностей можна віднести, крім цінностей «Власне здоров'я» (3,0 серединний ранг), «Здоров'я рідних і близьких» (3,6) та «Матеріальне благополуччя» (6,3), наступні цінності: «Мати у країні мир та спокій» (7,2), «Можливість мати хорошу професію» (7,2) та «Можливість здобути вищу освіту» (7,4).

До цінностей з рангами, які займають середню позицію за даним дослідженням, можна віднести наступні: «Загальна позитивна ситуація в країні» (11,4), «Стан навколишнього середовища» (10,7), «Активне діяльне життя» (10,8), «Участь у суспільній діяльності» (14,2), «Національна культура» (14,8), «Рівні можливості для кожного» (10,5), «Творчість» (13,5), та «Законність у країні» (11,3).

Для вивчення ціннісної сфери студентів та студенток була використана методика авторів О.Любчук, Є.Луцьов «Громадянські цінності», яка розроблена на основі принципу побудови методики

Д.Рокича «Ціннісні орієнтації», що включає термінальні та інструментальні цінності, та підходу щодо визначення термінальних громадянських цінностей І.Холодової, Л.Легкої [8].

Дана методика спрямована на вивчення системи громадянських ціннісних орієнтацій, зокрема термінальних та інструментальних. Респондентові пред'являються два списки цінностей (18 у кожному) або на аркушах папера за алфавітом, або на картках. У списках випробуваний привласнює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає в порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Перелік громадянських термінальних цінностей включає наступні:

- «Жити в Україні»;
- «Реалізувати свої здібності»;
- «Мати у країні мир та спокій»;
- «Законність у країні»;
- «Матеріальне благополуччя»;
- «Загальна позитивна ситуація в країні»;
- «Можливість мати хорошу професію»;
- «Можливість здобути вищу освіту»;
- «Власне здоров'я»;
- «Свобода, як незалежність думок, вчинків, дій»;
- «Стан навколишнього середовища»;
- «Активне діяльне життя»;
- «Творчість»;
- «Участь у суспільній діяльності»;
- «Життя повне розваг і задоволення»;
- «Національна культура, традиції»;
- «Патріотизм»;
- «Здоров'я рідних та близьких»;
- «Рівність, рівні умови і можливості для кожного».

Перелік громадянських інструментальних цінностей включає такі:

- «Громадянська позиція»;
- «Національні традиції»;
- «Громадянська активність»;
- «Знання України»;
- «Подорожі Україною»;
- «Національні свята»;
- «Незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче)»;
- «Освіченість (широта знань, висока загальна культура)»;
- «Національна культура»;
- «Відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова)»;

- «Продуктивне життя»;
- «Громадянські погляди»;
- «Сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів»;
- «Тверда воля (уміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)»;
- «Громадянські цінності»;
- «Терпимість (до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки й омані)»;
- «Громадянські почуття; ефективність у справах»;
- «Національний одяг».

Обробка результатів включає можливості визначення «значущості», «серединності» та «незначущості» громадянської цінності в індивідуальній ієрархії цінностей особистості кожного респондента відповідно до підходу Н.Антонової [2].

Крім даної інформації можна визначити «значущість» кожної групи термінальних та інструментальних громадянських цінностей. Виокремлено наступні групи громадянських термінальних цінностей:

- «Значущість України»;
- «Здоров'я»;
- «Матеріальне благополуччя»;
- «Культура, освіта».

Визначено також такі групи громадянських інструментальних цінностей, як:

- «Національна значущість в суспільному житті»;
- «Національна значущість в побуті»;
- «Ділові якості»;
- «Громадянські утворення»;
- «Національна освіченість».

Проведено дослідження особливостей сформованості громадянських термінальних цінностей у дівчат (студенток ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»), як окремих громадянських цінностей, так і груп цінностей, зокрема: «Значущість України», «Здоров'я», «Матеріальне благополуччя», «Культура, освіта». Вибірка складала 30 респондентів віком від 18 до 24 років. З'ясовано, що цінності групи «Значущість України» входять до ціннісного ядра особистості у 42% студенток, у 58% студенток вони займають серединні ранги (рис.1).

Такі групи громадянських термінальних цінностей, як: «Здоров'я», «Матеріальне благополуччя» є значущими для 35% студенток даної вибірки. Група термінальних цінностей «Культура, освіта» є значущою для 6% студенток.

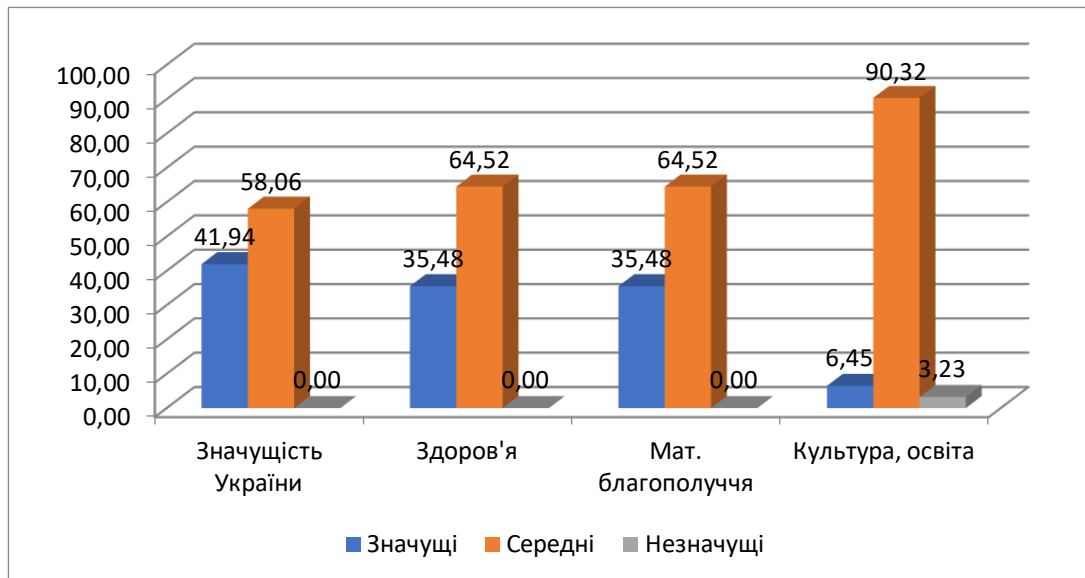

Рис.1. Значущість термінальних громадянських цінностей для студенток

Вивчення значущості громадянських інструментальних цінностей для дівчат виявило, що цінності групи «Національна значущість в суспільному житті» входять до ціннісного ядра особистості у 23% студенток, а у 77% студенток вони займають середні ранги (рис.2). Групи таких громадянських інструментальних цінностей, як: «Національна значущість в побуті» є значущими для 16% студенток, «Ділові якості» є значущими для 26% студенток даної вибірки, «Громадянські утворення» та «Національна освіченість» є значущими для 13% студенток.

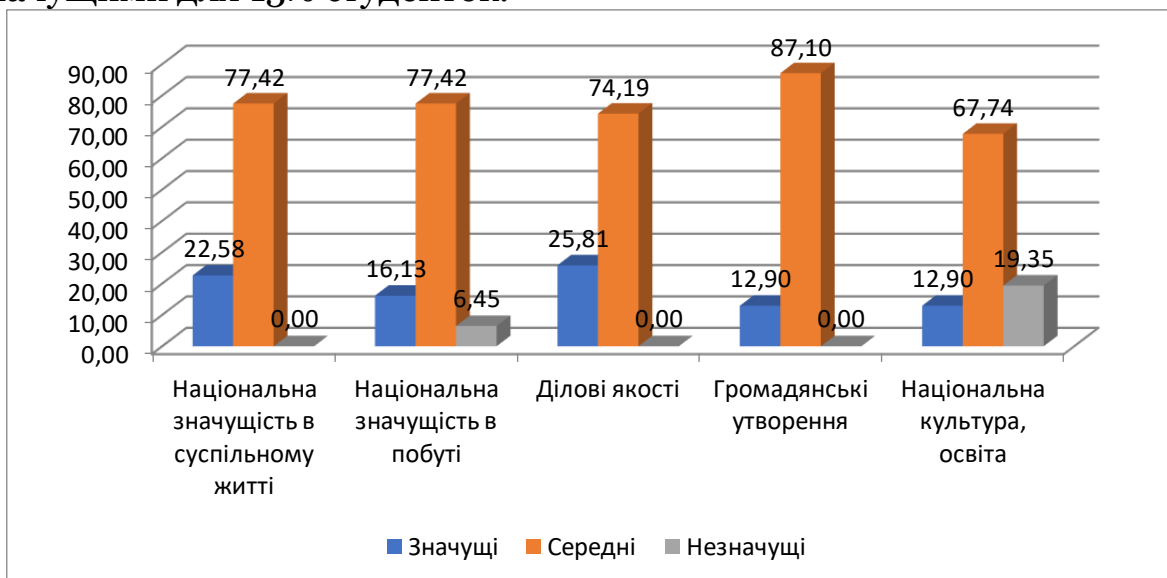

Рис.2. Значущість інструментальних громадянських цінностей для студенток

Групи таких громадянських інструментальних цінностей, як: «Національна значущість в побуті» є значущими для 16% студенток, «Ділові якості» є значущими для 26% студенток даної вибірки,

«Громадянські утворення» та «Національна освіченість» є значущими для 13% студенток. Дане дослідження виявило, що такі громадянські цінності, як: «Реалізація здібностей» (термінальна); «Мати у країні мирта спокій» (термінальна) та «Національні традиції» (інструментальна) є значущими та входять до ціннісного ядра студенток даної вибірки. Середній ранг вищезазначених цінностей дорівнює семи.

Проведено дослідження особливостей сформованості громадянських термінальних цінностей у юнаків (студентів ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет») як окремих громадянських цінностей, так і груп цінностей: «Значущість України», «Здоров'я», «Матеріальне благополуччя», «Культура, освіта». Виявлено, що цінності груп «Значущість України», «Культура, освіта», «Матеріальне благополуччя» входять до ціннісного ядра особистості у 20% студентів. Для 20% студентів цінності групи «Значущість України» являються незначущими, мають незначущі ранги (рис.3).

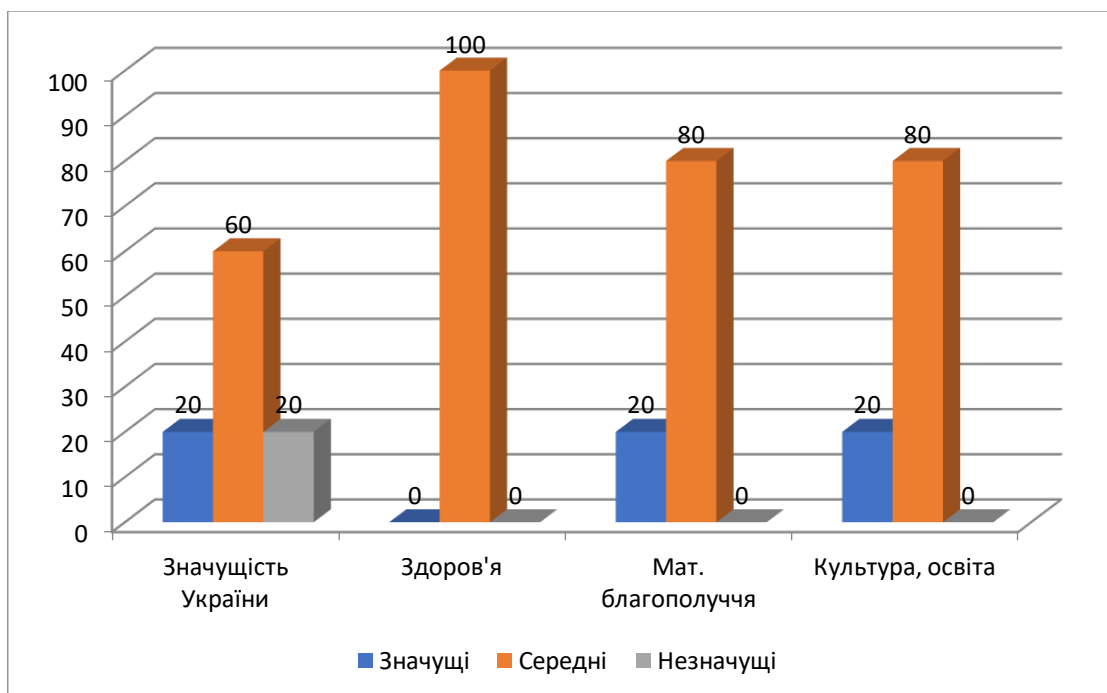

Рис.3. Значущість термінальних громадянських цінностей для студентів

Визначення середніх рангів показало, що громадянська термінальна цінність «Жити в Україні» є значущою та входить до ціннісного ядра юнаків даної вибірки. Середній ранг вищезазначеної цінності дорівнює шести.

Вивчення значущості громадянських інструментальних цінностей для юнаків виявило, що цінності групи «Національна значущість в суспільному житті» входять до ціннісного ядра особистості у 40%

студентів, у 40% студентів вони займають середні ранги, для 20% студентів є незначущими (рис.4).

Групи таких громадянських інструментальних цінностей, як: «Національна значущість в побуті» та «Національна освіченість» є незначущими для юнаків даної вибірки. Ранг близький до значущих мають такі громадянські цінності, як: «Мати у країні мир та спокій» та «Можливість мати хорошу професію» (середній ранг становить вісім).

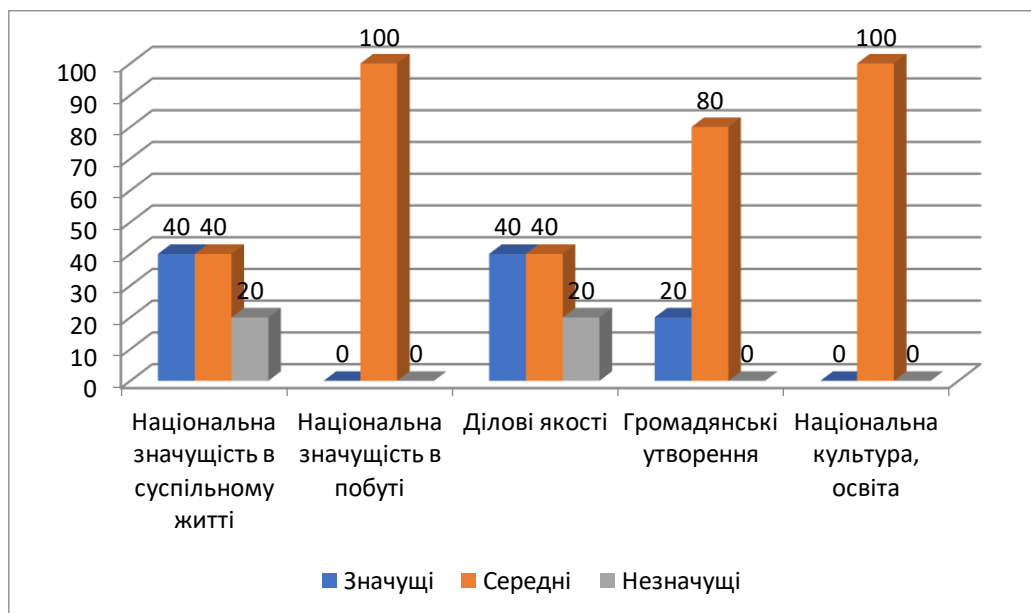

Рис.4. Значущість інструментальних громадянських цінностей для студентів

Ранг близький до незначущих мають такі громадянські термінальні цінності, як: «Стан навколишнього середовища», «Життя повне розваг», «Патріотизм», «Здоров'я близьких» (середній ранг становить чотирнадцять) та такі інструментальні цінності, як: «Терпимість», «Ефективність у справах», «Громадські почуття» « (середній ранг становить чотирнадцять). Незначущою інструментальною цінністю для юнаків є «Відповідальність» (середній ранг становить п'ятнадцять).

Проведене дослідження показало, що до ціннісного ядра особистості входять громадянські цінності таких груп, як: «Значущість України» - у 42% студенток та 20% студентів, «Матеріальне благополуччя» - у 35% студенток та 20% студентів, «Здоров'я» - у 35% студенток, «Культура, освіта» - у 6% студенток та 20% студентів даної вибірки.

Дане дослідження виявило, що такі громадянські цінності, як: «Реалізація здібностей»; «Мати у країні мир та спокій» та «Національні традиції» є значущими та входять до ціннісного ядра студенток. Для студентів є значущою та входить до ціннісного ядра особистості

громадянська цінність «Жити в Україні». Незначущими групами громадянських цінностей для 19% студенток є «Національна культура, освіта», для 6% студенток - «Національна значущість в побуті»; для 20% студентів - «Значущість України», «Ділові якості».

Висновки. Дане дослідження виявило, що такі громадянські цінності, як: «Реалізація здібностей»; «Мати у країні мир та спокій», «Національні традиції» є значущими та входять до ціннісного ядра студенток. Для студентів є значущою та входить до ціннісного ядра особистості громадянська цінність «Жити в Україні». Також можна констатувати, що детермінантами становлення громадянської позиції у студентів є подальше формування громадянської свідомості, активності, спрямованості та громадянських цінностей у процесі професійної підготовки.

Література

1. Антонова Н.А. Особливості ціннісних орієнтацій студентів непедагогічних ВНЗ. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / ред. Максименко С.Д. Київ: Гнозис, 2003. Т. 5. Ч.7. С. 12 – 20.
2. Антонова Н.А. Ценностные ориентации в структуре личности студентов: монографія. Славянск: Канцеляр, 2001. 135 с.
3. Кононенко П., Сазоненко Г., Галіцина Л. Громадянин України ХХІ століття. *Освіта і управління*. 1998. Том 2. Ч 1. С. 13 – 23.
4. Любчук О.К. Вікова психологія: навчально-методичний посібник. Донецьк: ВІК. 2013. 165 с.
5. Павлик Н.В. Динаміка ціннісних орієнтацій у процесі особистісного становлення в юнацькому віці. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / ред. Максименко С.Д. Т. 5 Ч. 7. Київ: Гнозис, 2003. С. 210-216.
6. Петренко О.М. Проблема формування громадянської спрямованості особистості студента: психологічний аспект. *Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. С. 250 – 253.
7. Поночовний М.І., Климова Н.О. Сутність, особливості та завдання формування світогляду студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Формування національних, загальнолюдських ціннісних орієнтацій студентської молоді*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Відп. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. С. 229 – 232.
8. Холодова І.С., Легка Л.М. Диференціація основних громадянських та моральних цінностей у свідомості студентської молоді Нікопольського регіону. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / ред. С.Д. Максименко. Т. 7. Вип. 5. Київ. 2005. С. 336 – 346.

CIVIL VALUES OF MODERN STUDENT YOUTH: GENDER DIFFERENCES

The article is devoted to the problem of the significance of civic values for modern student youth. The study provides a description of the method "Civic Values" O. Lyubchuk, V. Lunov, developed on the basis of the principle of construction of the method of D. Rokych "Value Orientations" and the approach to determining the terminal civic values of I. Kholodova, L. Legka. Certain groups of civic terminal and instrumental values are presented. A comparative analysis of the significance of civic values for students of branches of various educational institutions of Nikopol district, students of Donetsk State University of Management. The results of the research of the peculiarities of the formation of civic terminal and instrumental values in the student youth of the Azov State Technical University are shown. Significant civic terminal and instrumental values that are part of the core values of students' personalities have been identified. Insignificant civic values are identified and values with middle ranks are identified. Gender differences in the significance of civic terminal and instrumental values for the student youth of Mariupol have been identified.

Key words: monitoring, civic terminal values, civic instrumental values, Civic Values methodology, significance of values, gender features, high school students.